

ο μυηολόγος

The International Molinological Society

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΜΑΔΑΣ ΤΗΣ TIMS

Τεύχος 2

Άνοιξη 2019

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ Γιώργος Σπέης, Στέφανος Νομικός, Στέλιος Μουζάκης

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΣΗ Νατάσσα Πάντου

Επιστολή από τη σύνταξη

Μετά από 5 χρόνια δουλειάς, έχουν τελειώσει οι μεταφράσεις, οι διορθώσεις, η σελιδοποίηση και η επιμέλεια του 2του βιβλίου για τους μύλους της Ελλάδος στα αγγλικά, και αναμένεται να ολοκληρωθεί η εκτύπωση στις 17 Ιουνίου ώστε να κυκλοφορήσει διεθνώς στη σειρά B.M. της TIMS με α.α.23. Θα το παραλάβουμε στις αρχές του καλοκαιριού.

Πρέπει να τονιστεί, ότι είναι η πρώτη φορά που αντιμετωπίζεται μια ολόκληρη χώρα διεθνώς για όλα τα είδη των μύλων και για όλα τα είδη της ενέργειας (στη συγκεκριμένη δημοσίευση, από την ύστερη Βυζαντινή εποχή μέχρι την πρωτοβιομηχανική).

Ελπίζουμε ότι αυτό θα μας βοηθήσει, ώστε να μπορέσουμε να βρούμε χορηγία, για να τυπωθούν και στα Ελληνικά οι τόμοι και να διατεθούν σε χαμηλή τιμή για το ευρύτερο κοινό.

1. Αεροφωτογραφία του μυλικού λόφου /The mill hill

Το μυλικό συγκρότημα «ζερβομύλια» της Ελασσόνας

Αντρέας Γκανάτσιος

Group of watermills , “zervomilia” in the Ellassona, Thessaly area near Mt Olympus.

Andreas Gkanatsios

Το μυλικό συγκρότημα «ζερβομύλια» της Ελασσόνας, Αντρέας Γκανάτσιος 1

Ο αλογόμυλος της Μονής Στροφάδων Στάυρος Μαμαλούκος – Μιχάλης Παπαβαρνάβας 6

Μηχανή καθαρισμού του σιταριού Γιώργος Σπέης 9

Οι ανεμόμυλοι της Κύθνου Ειρήνη Βλαστάρη 10

Μυλολογικά παράδοξα Ο Άγιος Ιωάννης των μυλωνάδων στη Σαντορίνη Στέλιος Μουζάκης 11

Μύλος Κουκούτση έξω από την Δαύλεια Άννα Ψωμά 12

Εκδρομή στο Θέρμο Τριχωνίδας Δέσποινα Δαμιανού 15

Τα ΝΕΑ των Μυολόγων 19

Τα «ζερβομύλια» της Ελασσόνας βρίσκονται πάνω στον παλιό οδικό άξονα Ολύμπου - Ελασσόνας (που στην ουσία ακολουθεί την ροή του ποταμού, ο οποίος ξεκινάει από τον Όλυμπο ως Σπαρμιώτης και καταλήγει στην Ελασσόνα ως Ελασσονίτης), μέσω του οποίου μπορούσε κάποιος, τους περασμένους αιώνες, να μετακινηθεί πεζός ή με άλογο/μουλάρι από τα χωριά του Ολύμπου προς την Ελασσόνα. Φυσικά, στο μυλικό αυτό συγκρότημα πήγαιναν και κάτοικοι της Ελασσόνας (απόσταση 2 κλμ, περίπου 30 λεπτά).

Ερχόμενοι από τα χωριά του Ολύμπου προς την Ελασσόνα, έβρισκαν πρώτα ένα άλλο υδροκίνητο συγκρότημα («το μαντάκι της Γιάνναινας») κι ένα χάνι («του Ζάνα»), που είχε κι αυτό εγκαταστάσεις για υδροκίνητες κατασκευές, πέρα από τις απαραίτητες εγκαταστάσεις εστίασης και διαμονής. Συνολικά λοιπόν υπάρχουν τρεις εγκαταστάσεις στην μυλική αυτή περιοχή ή μυλικό λόφο (εικ. 1).

2. Το γεφύρι της Γιάνναινας / Giannena's bridge

As δούμε λοιπόν τις τρεις αυτές υδροκίνητες εγκαταστάσεις με τη σειρά που θα τις δει σήμερα κάποιος ερχόμενος, παραποτάμια από τον Όλυμπο. Αρχικά θα ήταν καλό να σταθεί και να παρατηρήσει, να αφουγκραστεί το τοπίο και έπειτα να ανέβει στο πέτρινο τοξωτό γεφύρι (συντεταγμένες Google maps 39,9235585 22,1864820), για να δει και να θαυμάσει τόσο την μαστοριά με την οποία είναι φτιαγμένο, όσο και όλο το συγκρότημα «μαντάνι της Γιάνναινας» μπροστά του (εικ. 2). Από αριστερά προς τα δεξιά λοιπόν, θα δει το πρώτο κτίσμα που (όπως μας είπε η εγγονή της, κα. Ευαγγελία Γούπου) το έλεγαν «ντάμι» κι ήταν ένας μικρός στάβλος που κρατούσε τα ζώα η κα. Γιάνναινα Γαλλή (δηλαδή γυναίκα του Γιάννη Γαλλή), το κανονικό της όνομα ήταν Μαρία Καλτσοκαλά από το Δομοκό – Αγόριανη, από όπου ήρθαν μαζί με τον άντρα της το 1939 - 40 και αγόρασαν

4. Το μυλαύλακο / Flume

αυτή την έκταση, επειδή υπήρχαν ήδη εκεί τα κτίσματα από τους τούρκους, καθώς και το πέτρινο γεφύρι που θα βοηθούσε στην επικοινωνία και στις μεταφορές.

Αμέσως μετά, υπάρχει ένα κτίριο χωρίς σκεπή, που μέχρι το 1975 ήταν διώροφο και ήταν το σπίτι “χαγιάτι” της οικογένειας, και δίπλα ο χώρος που τώρα βρίσκεται μια μεταλλική καρούτα νεροτριβής-δριστέλας και η αντίστοιχη κυκλική δεξαμενή, όπου γινόταν το πλύσιμο, με φυσικό τρόπο, χωρίς ηλεκτρική ενέργεια και χημικά απορρυπαντικά (εικ. 3), ένα οικολογικό πλυντήριο του παρελθόντος.

Η καρούτα, η οποία σύμφωνα με τα όσα μας λέει ο Γρηγόρης Βέλκος στη σελ. 142, περιγράφεται ως εξής: «το μεγάλο ξύλινο δοχείο, συνήθως κυλινδρικό, απαραίτητο στους νερόμυλους και τις υδροτριβές. Η μια βάση του ήταν

3. Η νεροτριβή / Fulling tub

5. Ο μύλος της Γιάνναινας / Giannena's mill

εντελώς ανοιχτή, όπου έπεφτε το νερό του αυλακιού, σχημάτιζε ένας είδος μικρού, τεχνητού καταρράχτη και έβγαινε με ορμή από το στενό λαιμό στον οποίο κατέληγε η άλλη βάση. Με τη δύναμη αυτή του νερού κινούνταν η μυλόπετρα του νερόμυλου». Τέλος, έξω και δίπλα από τον χώρο με τις δριστέλες, βρίσκονται τα ερείπια ενός μαντανιού. Αυτό είναι το πρώτο επίπεδο κτισμάτων, ακριβώς από πάνω μπορούμε να δούμε το μυλαύλακο (εικ. 4) για τη νεροτριβή και το μαντάνι. Μια εικόνα του γεφυριού και του συγκροτήματος το 1975 μπορούμε να δούμε στην φωτογραφία εκείνης της εποχής που μας παραχώρησε ευγενικά ο κ. Ιωάννης Μάτης (εικ. 5).

6. Το χάνι του Ζάνα / Zanna's han

7. Το χάνι και το νεραύλακο του Ζάνα / Zanna's han and flume

8. Το χάνι του Ζάνα, εσωτερικό / Zanna's han, interior

Κατόπιν ανηφορίζοντας, και περίπου 300 μ. πιο πέρα θα βρει μια πέτρινη βρύση με πόσιμο νερό για να ξεδιψάσει κι έπειτα ένα ξύλινο κιόσκι, όπου μπορεί να ξεκουραστεί. Στη συνέχεια, συνεχίζοντας το οδοιπορικό, 200 μ. μακρύτερα ο πεζοπόρος θα βρει μπροστά του το μεγάλο πέτρινο διώροφο κτίριο (συντεταγμένες Google maps 39,9177296 22,1863810), γνωστό ως «χάνι του Ζάνα» (εικ. 6), που λειτουργούσε τόσο ως ξενοδοχείο της εποχής, όσο και ως υδροκίνητες εγκαταστάσεις, αφού εξωτερικά μπορούμε να δούμε τον νεραύλακα, τη μεγάλη κρέμαση - κατασκευή για την υδατόπτωση (εικ. 7) και τους αντίστοιχους εσωτερικούς χώρους (εικ. 8). Μπροστά από το κτίριο, μέσα στο μικρό ρέμα, υπάρχουν τα υπολείμματα στηριγμάτων ενός μικρού πέτρινου γεφυριού. Τα χάνια ήταν χώροι υποδοχής

9. Ζερβομύλια, γενική άποψη / Zervomilia, general view

και διανυκτέρευσης των ταξιδιωτών και των ζώων τους την περίοδο της Τουρκοκρατίας, χτισμένα συνήθως κοντά στις εισόδους των πόλεων. Σε χώρο στο ισόγειο, οι επισκέπτες έβαζαν τα ζώα, τα οποία με τα χνότα τους θέρμαιναν κάπως τον άνω χώρο, όπου σε δωμάτια κοιμούταν οι ταξιδιώτες.

Περίπου 200 μ. παρακάτω, δίπλα στο ποτάμι, θα συναντήσει τα «ζερβομύλια» (εικ. 9), από τα οποία μπορεί να δει μόνο το κτίριο (δεν υπάρχουν πια μυλόπετρες, καρούτες, φτερωτές κλη). Μπορεί όμως να δει αρκετά (νεραύλακες, γεφυράκι, κρέμαση κλη) και να καταλάβει την όλη οργάνωση αυτού του μεγάλου συγκροτήματος (συντεταγμένες Google maps 39,9164556 , 22,1860085 ή 39°54'59.2"N , 22°11'09.6"E) που λέγεται ότι πήρε το όνομα του από τη φορά του νερού που έπεφτε αριστερόστροφα πάνω στη φτερωτή, τον μηχανισμό δηλαδή που έδινε, μέσω άξονα, την κίνηση στην μυλόπετρα. Ήταν το πιο παλιό, (από το 1500 περίπου) με εξαιρετικές καμάρες, και το πιο μεγάλο μυλικό συγκρότημα της επαρχίας Ελασσόνας, μιας και στον ίδιο χώρο υπήρχαν δυο νερόμυλοι, ένας λαδόμυλος και αργότερα προστέθηκε μια δριστέλλα - νεροτριβή.

Στο βιβλίο του Γρηγόρη Βέλκου για τον αρχαιότερο κώδικα της μονής της Παναγίας Ολυμπιώτισσας Ελασσόνας έχουμε πολλές αναφορές για τον ζερβόμυλο, τις δούμε αναλυτικά: διαβάζουμε στη σελ. 27 «1790: Ιουλίου τέθνηκεν ο x: Καλλίνικος, ο τζέλνικας μας, έζησε χρόνους: εξήντα πέντε.... εδούλευσεν εις το μοναστήριον, χρόνους εννέα, καλά, όταν ανακαινίσα τον ζερβόμυλον, με εβοήθησε μόνον αυτός...». Κατόπιν, στη σελ. 70 διαβάζουμε «εις τους 1778: ελθών από την Νεμτζιαν (=Αυστρία) εύρηκα τον ζερβόμυλον, και τον καινούργιο μύλον, καταχαλασμένον, και τους εμερεμέτιστα (=επιδιόρθωσα)...» και στη σελ. 72 «εις τον αυτόν χρόνον της ακρίβειας (=1780) έκτισα και τον λαδόμυλον, πλησίον εις τον καινούριον αλευρόμυλον του μοναστηρίου (ο νέος μύλος δίπλα στον ζερβόμυλο)...», συνεχίζοντας στη σελ. 73, «τον ιδιον χρόνον, δηλαδή εις τους 1780 : τον οκτώμβριον μήνα, επήγα εις την Πέτραν (Γιερίας) και οι εκείσε ευρισκόμενοι πατέρες... με έδωσαν ξύλα από ταις ελαίς τους, και εφύτευσα τον ελαιώνα μας, σιμά εις τον ζερβόμυλον...». Έπειτα, στη σελ. 76 διαβάζουμε για την ανακαινίση του ζερβόμυλου «εις τους 1786 : σεπτ : μηνός, άρχισα να ανακαινίσω τον ζερβόμυλον μας. Η αιτία είναι αυτή. Αυτός ο μύλος ήταν παμπάλαιος, ίσως προ διακοσίων, ή τριακοσίων χρόνων κατασκευασμένος...» (άρα μαθαίνουμε ότι ο ζερβόμυλος κατασκευάστηκε γύρω στα 1500 - 1550). Η ανακαινί-

10. Η κρέμαση / Chute

11. Το ζοργιό / Tail waters exit

12. Ο λαδόμυλος / Oil mill

13. Οι καμάρες / Vaults

ση αυτή κράτησε από Σεπτέμβριο 1786 μέχρι Ιανουάριο 1787 και κόστισε αρκετά, όπως μαθαίνουμε στην αμέσως επόμενη σελ. 77 «ούτω λοιπόν, αρχίζοντες τον, από Σεπτεμβρίου, μόλις ετελειώσαμεν τον Ιανουάριον, ήτον σαράντα μάστοροι, με τριάντα πράματα (= υποζύγια, φορτηγά ζώα). Εξοδιάσθη εις τον μύλον, ασβέστης χ: οκ: 50: ήγουν φορτώματα πεντακόσια, ξύλα δρένια χιλιάδες δύο, μέσα εις τους τοίχους. Καρφιά και σίδηρον οκάδες διακόσιες, ελαιόλαδον, εις τα κανάλια, οκ: τριακόσιες πενήντα, είχαν η οκά άσπρα ογδοήντα. Κουρασάν, από κεραμίδια ταγάρια διακόσια, σιτάρι κηλά 26: και πρόβατα οπού έφαγαν οι μαστόροι, ογδοήντα, αγελάδια, δέκα. Κρασί μέτρα, διακόσια εξήντα.ρακί μέτρα, εξήντα. Και έτερα πάμπολλά έξοδα, όσα χρειάζονται εις τόσους ανθρώπους. Ως τόσον η ποσότης των εξόδων χωρίς το φαγητόν, και πιστόν, έγινε γρόσια δύο χιλιάδες και εξακόσια. Ήγουν γρ: 2600: και τριακόσια μετά ταύτα, έως οπού να τελειωθή, και καλωπισθή». Στη σελ. 81 μαθαίνουμε για την κατασκευή καινούργιου μύλου στη συγκεκριμένη περιοχή «(Ο ηγούμενος Διονύσιος, ο οποίος πέθανε το 1763)...έκτισε και τον καινούργιον μύλον, απάνω εις τον λαδόμυλον, όπου προτιήτερα, ήτον έρημος τόπος παντελώς». Στη σελ. 149 υπάρχει μια εξήγηση για την ονομασία «Ζερβόμυλος =νερόμυλος που έγινε ιδιοκτησία της Ολυμπιώτισσας. Η τοποθεσία, που βρίσκεται στο Ελασσονίτικο ποτάμι, βόρεια της Ελασσόνας, λέγεται και σήμερα Ζερβομύλια. Εκεί σώζονται τα ερείπια και των δυο υδρόμυλων, που κάνει λόγο ο Άνθιμος. Σημειώνουμε ότι το περίεργο όνομα τους το πήραν γιατί η μυλόπετρα τους γύριζε “ζερβά”, δηλαδή αριστερά, ανάποδα από το κανονικό, που ήταν το δεξιόστροφο γύρισμα, επειδή έτσι ταίριαζε η πτώση του νερού από την “καρούτα” στη “φτερωτή” του μύλου».

Επίσης, στο βιβλίο του Ευάγγελου Σκουβαρά για την Ολυμπιώτισσα, έχουμε πολλές αναφορές για τον Ζερβόμυλο, ως τις δούμε κι αυτές αναλυτικά: διαβάζουμε στη σελ. 94 «Κατά τας δυο πρώτας δεκαετίας του ΙΗ' αιώνος η Ολυμπιώτισσα ήτο απογυμνωμένη από κάθε ακίνητον περιουσίαν... Δεν είχαν απομείνει παρά μόνον ένα μικρόν κτήμα εις την θέσιν “Ζερβόμυλος”, ένας άθλιος μύλος...». Στη σελ. 116 διαβάζουμε ότι «...το 1778 επιδιορθώθηκε σε πολλά σημεία του ο Ζερβόμυλος, καθώς και ο νέος μύλος, ο παρακείμενος του». Στην υποσημείωση 2 της ίδιας σελίδας αναφέρει για τον Ζερβόμυλο «είχε κτισθή προ δυο ή τριών αιώνων. Εις την κατοχήν της Ολυμπιωτίσσης ευρίσκετο από το 1659 και ωνομάζετο παλαιότερον: Του Κορέση ο μύλος». Κατόπιν, στη σελ. 118 αναφέρει ότι το 1780 χτίστηκε και ο λαδόμυλος δίπλα στους άλλους δυο μύλους στα ζερβομύλια, ενώ στην σελ. 122 διαβάζουμε ότι «απεφάσιση ακόμη ο ηγούμενος να ανακαινίση εκ θεμελίων τον Ζερβόμυλον...το εργο επερατώθη τον Ιανουάριον του 1786 και εξωδεύθησαν, μόνο εις χρήμα, 2.900 γρόσια». Στο ίδιο βιβλίο, φτάνοντας στη σύγχρονη εποχή, διαβάζουμε στη σελ. 186 για την περιουσία της μονής το 1955 «...ελάχιστα ήσαν τα κτήματα που της απέμειναν... ένας κήπος εις τον σαμόμυλον, ένας ελαιών εις Ζερβομύλια, ο παλιός Ζερβόμυλος αργός... ένα μετόχι εντός της κωμοπόλεως Ελασσόνας...». Κατόπιν, στη σελ. 461 διαβάζουμε «εις τους 1778: ελθών από την Νεμτζαν (=Αυστρία) εύρηκα τον ζερβόμυλον, και τον καινούργιον μύλον, καταχλασμένον, και τους εμερεμέτιστα (=επιδιόρθωσα)...» στη σελ. 587 βρίσκουμε ένα «Αντίγραφον του κτηματολογίου της Μονής Ελασσώνος, 26 Μαΐου 1866. 6. Ζευγάρι Κιόσκια και Μανδρακούλι, εις Ελασσώνα προς βορράν του

14. Το μυλαύλακο του λαδόμυλου / Flume

μοναστηρίου, με τρεις αλευρόμυλους, με έναν μικρόν ελαιώνα, με ένα συκαμινοβαχτσέν, με μίαν τρεστέλαν ...»

Σήμερα, ο επισκέπτης φτάνοντας εκεί θα δει αριστερά του κτιρίου ότι απέμεινε από την δριστελά (εικ. 10), έπειτα την αριστερή είσοδο του κτιρίου και το «μάτι – ζοργιό» (έξοδος νερού) από τον μύλο (εικ. 11). Στη συνέχεια, φτάνουμε στην δεξιά είσοδο του κτιρίου, όπου δίπλα της χτίστηκε ο λαδόμυλος (εικ. 12), από τον οποίο ελάχιστα έμειναν. Μπαίνοντας μέσα, βλέπουμε τον χώρο που έμενε ο μυλωνάς, και προχωρώντας μπαίνουμε στον κύριο χώρο του μυλικού συγκροτήματος, με τις καμάρες (εικ. 13), όπου δεν βλέπουμε κάποια από τα εξαρτήματα των μύλων εκείνων της εποχής. Συνεχίζοντας την περιήγηση έξω τώρα από το κτίριο, βγαίνουμε από το σπιτάκι του μυλωνά κι ανεβαίνουμε αριστερά πάνω, όπου βλέπουμε το αυλάκι του λαδόμυλου (εικ. 14) και λίγο πιο πάνω ένα άλλο αυλάκι κι ένα γεφυράκι (εικ. 15).

Σημαντική είναι και η μαρτυρία του κ. Ναπολέοντα Λέκκα, ετών 80, που μας είπε ότι οι συγγενείς του, η οικογένεια Κοντοφάκα, δούλευαν τα ζερβομύλια με ενοίκιο από το μονή Ολυμπιώτισσας, μέχρι που ο δεσπότης Σεβαστιανός πούλησε (γύρω στο 1970) τον ζερβόμυλο στην οικογένεια Σιαμάτρα από τον Κοκκινοπηλό. Για τη χρήση του νερού δεν πλήρωνε κανένας από τους ιδιοκτήτες ή ενοικιαστές των μύλων. Το νερό ερχόταν από την δέση που υπήρχε πίσω από τα «καζάνια» (φυσικές πισίνες) κοντά στο μαντάνι της Γιάνναινας. Ειδικά για τα ζερβομύλια, πάνω από το τιμεντένιο αυλάκι είχαν φτιάξει ειδικό σύστημα με ξύλινες πόρτες («πορταριές»), έτσι ώστε όταν (μετά από μεγάλη νεροποντή) γέμιζε με άμμο από το ποτάμι, άνοιγαν τις πόρτες αυτές με τη σειρά και έβγαζαν έξω την άμμο γρήγορα και απλά με μια τσάπα.

Στην ερώτηση «Πώς γινόταν οι συναλλαγές στους μύλους, πώς πλήρωνε ο κόσμος;», ο κ. Ναπολέοντας μας απαντάει: με

15. Το μυλαύλακο και το γεφυράκι / Flume and bridge

το «σιάισμα», με το «δικαίωμα», περίπου 5 – 10% του βάρους του τελικού προϊόντος (πχ. πήγαινε κάποιος 100 κιλά σιτάρι, έπαιρνε 10 κιλά αλεύρι, έδινε 1 κιλό στον μυλωνά). Δεν είχε και χρήματα ο κόσμος παλιότερα, οπότε έκαναν συμφωνία και πλήρωναν σε είδος. Όλοι οι μυλωνάδες έμεναν σε σπιτάκι δίπλα, ενωμένο με τον μύλο, διότι δεν είχαν την χρονική άνεση να πηγαينوέρχονται στην πόλη ή το χωριό που είχαν το σπίτι τους. Στο σπιτάκι αυτό είχαν τζάκι και ξυλόφουρνο και αρκετά από τα αναγκαία από τα χρειαζόμενα. Και η μαρτυρία του κ. Ναπολέοντα κλείνει με μια θύμηση από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο : «Οι γερμανοί στην κατοχή είχαν πάει να αλέσουν στα ζερβομύλια, για να κάνουν ψωμί για τους στρατιώτες. Είχαν πάει 4.000 οκάδες (περίπου 4,5 τόνους) σε υλικά, συγκεκριμένα σιτάρι (βασική ύλη για το ψωμί), κριθάρι (κρατάει την μούχλα), βρύζα (κρατάει την υγρασία) και βρώμη (δίνει δύναμη). Έτσι τα άλεσαν όλα μαζί κι έκαναν το αλεύρι, με το οποίο έφτιαξαν ψωμιά τα οποία κράτησαν μέχρι και δύο μήνες χωρίς να χαλάσουν. Μετά από αυτό το άλεσμα, ο γερμανός διοικητής έδωσε ένα έγγραφο στον μυλωνά που έγραφε στα γερμανικά ότι “αυτός ο μύλος βοήθησε τον γερμανικό στρατό, μην τον πειράξετε”, κι όποτε πήγαινε κάποια γερμανική περίπολος, τους το έδειχνε και έφευγαν».

Έτσι κλείνει αυτή η μικρή παρουσίαση του μυλικού συγκροτήματος «Ζερβομύλια» στην Ελασσόνα, με τη δική μας ευχή, αφού είναι ακέραιο το σπουδαίο αυτό κτίριο με τις καμάρες, να γίνει η αναγκαία συντήρηση, να μπου στη θέση τους τα απαραίτητα εξαρτήματα-εργαλεία ώστε να γίνει ένα λειτουργικός επισκέψιμος εκθεσιακός χώρος, ένα υπαίθριο μουσείο υδροκίνησης και μυλλολογίας.

πηγές

Βέλκος Γρηγόρης, «Ο αρχαιότερος κώδικας της μονής της Παναγίας Ολυμπιώτισσας Ελασσόνας», Ελασσόνα, 1994.

Σκουβαράς Ευάγγελος, «Ολυμπιώτισσα», Ακαδημία Αθηνών, 1967.

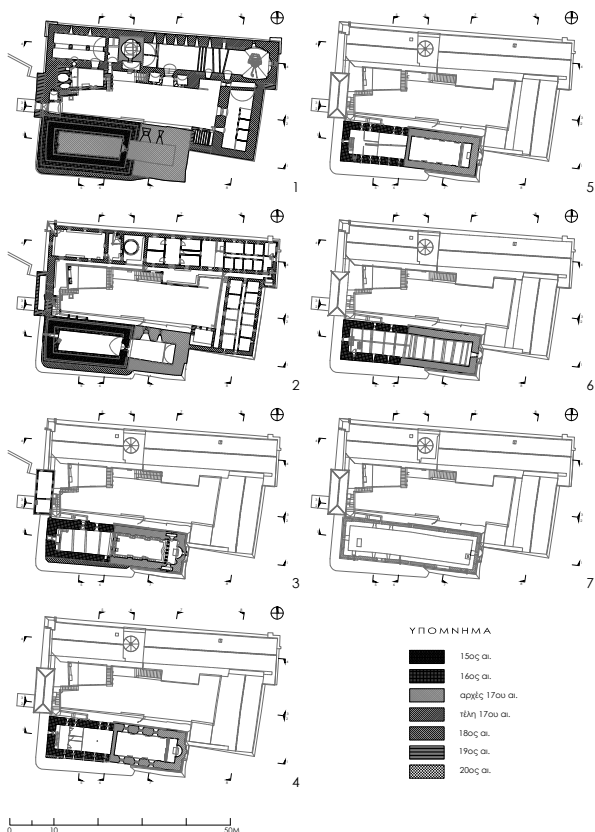
Ο αλογόμυλος της Μονής Στροφάδων

Σταύρος Μαμαλούκος – Μιχάλης Παπαβαρνάβας

The horse driven mill in the monastery on
the Strofades island since the 17th c.

Stavros Mamaloukos – Michalis Papavarnavas

Στο ιστορικό καστρομοναστήρι των Στροφάδων διασώζεται σε καλή οπωσδήποτε ακόμη κατάσταση ο εντυπωσιακός μηχανισμός του παλαιού αλογόμυλου της μονής. Ο αλογόμυλος βρίσκεται στο ανατολικό του άκρο του ισογείου της βόρειας πτέρυγας του ιδιόμορφου οικοδομικού συγκροτήματος του μοναστηριού. Από την εξέταση της αρχιτεκτονικής και της οικοδομικής ιστορίας του κτηρίου σε συνδυασμό με τα στοιχεία που παρέχουν οι ιστορικές πηγές και οι σώζόμενες επιγραφές προκύπτει ότι η οικοδόμηση της βόρειας πτέρυγας ανάγεται κατά πάσα πιθανότητα στα μέσα του 17ου αιώνα και συνδέεται με τις εργασίες που έγιναν στη μονή με τη συνδρομή της βενετικής εξουσίας μετά από σχετική απόφαση της 20ης Αυγούστου 1638 εργασίες για την επισκευή των κτηρίων που είχαν υποστεί ζημιές από σεισμό, πιθανότατα εκείνον του Σεπτεμβρίου 1636.

1. Κατόψεις (Σ. Μαμαλούκος, 2018) / Plans

2. Άποψη του χώρου από τα δυτικά (Σ. Μαμαλούκος, 12 / 2018)
Interior view looking east

3. Ο μηχανισμός (Π. Κουφόπουλος, 5 / 2008)
The mechanism

Ο αλογόμυλος είναι εγκατεστημένος στην ανατολική απόληξη του διαστάσεων 5.60 x 29 περίπου μ. και ύψους 4.5 περίπου μ. επιμήκους θολωτού ανατολικού ισόγειου χώρου της βόρειας πτέρυγας. Η περιοχή αυτή του ισογείου του κτηρίου, η οποία καλύπτεται με προσεγγμένη κατασκευής σταυροθόλιο από λαξευτούς θολίτες, παρουσιάζει διαπλάτυνση για τη διευκόλυνση προφανώς της κυκλικής πορείας του ζώου που κινούσε το μύλο. Η διαπλάτυνση του χώρου επιτυγχάνεται με τη διαμόρφωση αβαθών κογχών στο νότιο, τον ανατολικό και το βόρειο τοίχο του. Η ύπαρξη της διαμόρφωσης αυτής δεν αφήνει καμία αμφιβολία ότι ο χώρος προοριζόταν εξ αρχής για την εγκατάσταση του αλογόμυλου, ο οποίος φαίνεται έτσι ότι λειτουργούσε εκεί αδιάκοπα για 300 περίπου χρόνια, από τα μέσα, δηλαδή, του 17ου αιώνα ως τη δεκαετία του 1960, οπότε, σύμφωνα με τις προφορικές μαρτυρίες του π. Γρηγορίου Κλάδη, τελευταίου μοναχού των Στροφάδων, εγκαταλείφθηκε.

Από την εξέταση του μηχανισμού του μύλου φαίνεται ότι αυτός είναι σε σημαντικό ποσοστό πολύ παλιός, αν όχι ακόμη και ο αρχικός, παρά το γεγονός ότι έχει δεχθεί διάφορες επισκευές και συμπληρώσεις, ορισμένες από τις οποίες (όπως λ.χ. το ξύλινο κιβώτιο που καλύπτει τον αλεστικό μηχανισμό) είναι καταφανώς πολύ νεώτερες. Ας σημειωθεί εδώ ότι στο χώρο του μύλου διατηρούνται ακόμη φυλαγμένα διάφορα εξαρτήματα άλλων μηχανισμών, μεταξυ των οποίων και δύο μεγάλοι οδοντωτοί τροχοί.

4. Λεπτομέρεια του μηχανισμού (Σ. Μαμαλούκος, 8 / 2007)
Detail of the mechanism

5. Λεπτομέρεια του μηχανισμού (Μ. Παπαβαρνάβας, 7 / 2008)
The mechanism

6. Λεπτομέρεια του μηχανισμού (Μ. Παπαβαρνάβας, 7 / 2008)
The mechanism

Ο μηχανισμός του αλογόμυλου της Μονής Στροφάδων παρουσιάζει ομοιότητες με εκείνους άλλων, γνωστών από τη βιβλιογραφία, αλογόμυλων, όπως λ.χ. εκείνοι της Ζακύνθου και της Μονής Σινά, αλλά και ορισμένες ιδιαιτερότητες που τον διαφοροποιούν από αυτούς. Το κύριο σώμα του μηχανισμού έχει μέγιστες διαστάσεις 3.0 x 3.0 μ. Όπως όλοι οι αλευρόμυλοι περιλαμβάνει κινητικό και αλεστικό μηχανισμό.

Ο κινητικός μηχανισμός του μύλου έχει διαθέσιμους οδοντωτό τροχό, τη ρόδα, διαμέτρου 1.75 μ. κατασκευασμένο από τέσσερα καμπύλα σε κάτοψη ξύλινα στοιχεία διατομής 15 x 18 εκ. που συνδέονται μεταξύ τους με ξύλινους συνδέσμους, ο οποίος φέρεται από δύο ζεύγη καθέτως διασταυρούμενων δοκών διατομής 14 x 17 εκ. που συνδέονται μεταξύ τους μισοχαρτά. Στην περίμετρο του οδοντωτού τροχού είναι στερεωμένα 73 ξύλινα δόντια. Στο τετράγωνο κενό που σχηματίζεται στο κέντρο του τροχού είναι προσαρμοσμένοι και στερεωμένοι με σφήνες ξύλινος άξονας, το κατάρτι, ορθογωνικής διατομής 18 x 18 εκ. και συνολικού ύψους 2.55 μ. Στο κάτω άκρο του άξονα είναι προσαρτημένος σιδερένιος άξονας ο οποίος περιστρέφεται σε οπή που ανοίγεται σε πέτρα πακτωμένη στο έδαφος. Σε ύψος 1 περίπου μ. από το δάπεδο ο άξονας, ο οποίος στη θέση αυτή έχει σε μήκος 28 εκ. κυκλική διατομή, είναι προσαρμοσμένος με τρόπο που επιτρέπει την περιστροφή του, σε ένα οριζόντιο ξύλινο δοκάρι διατομής

18 x 22 εκ., τον ζυγό. Τα άκρα του ζυγού είναι στερεωμένα σε δύο πλακοειδείς λίθους διατομής 25 x 60 περίπου εκ. λοξά πακτωμένους στο έδαφος. Στο πάνω μέρος του άξονα είναι στερεωμένο ένα κατασκευασμένο από ακανόνιστο κορμό δένδρου με κατάλληλο σχήμα, με μήκος 3.70 περίπου μ. και διατομή 20 περίπου εκ. ξύλινο στοιχείο, ο σύρτης, στο ελεύθερο άκρο του οποίου ζευόταν το άλογο που κινούσε τον μύλο. Ακριβώς επάνω από το σύρτη και δεμένο σε αυτόν και στο κατάρτι βρίσκεται ένα ακόμη ξύλινο οριζόντιο στοιχείο, ο μπροστοσύρτης, στο οποίο δενόταν η καπιστράνα του ζώου ώστε αυτό να αναγκάζεται να κινείται προς τα εμπρός. Ο κινητικός μηχανισμός του μύλου συμπληρώνεται με έναν οδοντωτό άξονα διατομής 20 εκ., το πεντάραβδο, που είναι προσαρμοσμένο στην περιφέρεια της ρόδας και περιστρέφεται σε συνάρτηση με αυτήν. Στο κάτω άκρο του πεντάραβδου είναι προσαρτημένος σιδερένιος άξονας ο οποίος περιστρέφεται σε οπή διαμορφωμένη σε σιδερένια λάμα ενσωματωμένη σε εγκοπή ενός οριζόντιου ξύλινου δοκαριού διατομής 15 x 25 εκ. Το δοκάρι αυτό, που απουσιάζει (ή μήπως απλώς δεν καταγράφηκε από τον Δ. Ζήβα ;) από τους δημοσιευμένους αλογόμυλους της Ζακύνθου, αντιστοιχεί με το γνωστό σε άλλες περιοχές ως τράπεζα εξάρτημα / βάση του κινητικού μηχανισμού των νερόμυλων και επιτελεί όλες τις γνωστές στους νερόμυλους λειτουργίες, δηλαδή, μέσω κατάλληλων εξαρτημάτων, κανονίζει την μεταξύ των μυλοπετρών απόσταση και διακόπτει την κίνηση του μύλου.

7. Λεπτομέρεια του μηχανισμού (Μ. Παπαβαρνάβας, 7/ 2008)
The mechanism

Ο αλεστικός μηχανισμός του αλογόμυλου των Στροφάδων είναι, όπως και στην περίπτωση εκείνων της Ζακύνθου, τοποθετημένος επάνω σε ξύλινο πατάρι που βρίσκεται σε ύψος 80 περίπου εκ. από το δάπεδο. Το πατάρι έχει σχήμα τραπέζιου με βάσεις 1.50 και 3.00 και ύψος 1.60 περίπου μ. και ο σκελετός του φέρεται από τέσσερις πλακοειδείς λίθους στερεωμένους στο έδαφος και επιπλέον και στους λίθους που φέρουν τον ζυγό. Ο αλεστικός μηχανισμός αποτελείται από τις δύο μυλόπετρες, από τις οποίες, όπως συνήθως, η κάτω είναι σταθερή και η επάνω κινείται καθώς συνδέεται με σιδερένια εξαρτήματα με το πεντάραβδο, την αλευροθήκη και το στερεωμένο σε δύο κατακόρυφα σανίδια και μορφής ανεστραμμένης πυραμίδας δοχείο στο οποίο τοποθετούνταν το προς άλεσιν γέννημα, και το οποίο ο Ζήβας ονομάζει καρύκι. Αξίζει αν σημειωθεί ότι, όπως και στη Ζάκυνθο, έτσι και στις Στροφάδες ολόκληρος ο αλεστικός μηχανισμός του μύλου είναι ενταγμένος σε μια μάλλον νεώτερη κατασκευή από σανίδια.

Εξαιτίας της σχεδόν ολοκληρωτικής εγκατάλειψης του ισόγειου χώρου της βόρειας πτέρυγας του μοναστηριακού συγκροτήματος μετά τη διακοπή της λειτουργίας του μύλου τόσο ο χώρος του εργαστηρίου όσο και ο μηχανισμός του αλογόμυλου της Μονής Στροφάδων διατηρούνται ακόμη ως σήμερα σε καλή σχετικά κατάσταση. Η μελέτη που προέκυψε ως προϊόν του ερευνητικού προγράμματος του Τμήματος Αρχιτεκτόνων Πανεπιστημίου Πατρών και η οποία εγκρίθηκε από τις αρμόδιες υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού το 2009, προβλέπει τη διατήρηση, συντήρηση και ανάδειξη του εξαιρετικά αξιολογικού αυτού εργαστηρίου της προβιομηχανικής τεχνολογίας. As ευχθηούμε ο στόχος αυ-

8. Αποθηκευμένα εξαρτήματα μηχανισμού (Σ. Μαμαλούκος 8/2007)
Stored parts of the mechanism

τός να επιτευχθεί κατά την εκτέλεση του προγραμματιζόμενου, μετά και τον τελευταίο καταστροφικό σεισμό της 26ης Οκτωβρίου 2018, έργου αποκατάστασης του μοναδικού μνημειακού συνόλου του ιστορικού όσο και πολύπαθου μοναστηριού του Ιονίου.

Βιβλιογραφία

- Ζήβας, Δ. 2000. Προβιομηχανικές αγροτικές εγκαταστάσεις στη Ζάκυνθο, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, Αθήνα 2000
- Κουφόπουλος, Π. – Μυριανθέως-Κουφοπούλου, Μ. 1994. Η παραγωγή του άρτου στη Μονή Αγίας Αικατερίνας Όρους Σινά, «Ο άρτος ημών». Από το σιτάρι στο ψωμί. Γ' Τριήμερο εργασίας (Πήλιο, 10-12 Απριλίου 1992), Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, Αθήνα 1994, 189-199
- McCabe, R. - Λυμπεροπούλου, Κ. 2018, Ο τελευταίος μοναχός των Στροφάδων. Αναφορά από ένα άγνωστο νησί του Ιονίου, Αθήνα
- Μαμαλούκος, Σ. 2018, Η αρχιτεκτονική και το οικοδομικό χρονικό της Μονής Στροφάδων, στο: R. McCabe - Κ. Λυμπεροπούλου, Ο τελευταίος μοναχός των Στροφάδων. Αναφορά από ένα άγνωστο νησί του Ιονίου, Αθήνα, 203-230
- Μούσιουρας, Δ. 2003. Αι Μοναί Στροφάδων και Αγίου Γεωργίου των Κρημών Ζακύνθου (Μελέτη φιλολογική και παλαιογραφική), Αθήνα
- Πουλημένος, Γρ. – Στουφή-Πουλημένου, Ιω. 1998. Το οικοδομικό χρονικό της Ιεράς Μονής Μεταμορφώσεως του Σωτήρος Στροφάδων, στο: Μονές της Ζακύνθου. Ιστορία – Αρχιτεκτονική – Τέχνη. Α' Επιστημονική Συνάντηση, 15-17 Νοεμβρίου 1996. Πρακτικά, Ζάκυνθος, 211-268
- Πουλημένος, Γρ. 1999. Ο τόπος ταφής του Αγίου Διονυσίου και το κτηριακό συγκρότημα της Ιεράς Μονής Στροφάδων κατά το 1622, στο: Άγιοι και Εκκλησιαστικές προσωπικότητες στη Ζάκυνθο. Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου (Ζάκυνθος 6-9 Νοεμβρίου 1997), τ. 2, Αθήνα, 317-332

Μηχανή καθαρισμού του σιταριού στην Καρκαλού Αρκαδίας

Γιώργος Σπέις

Grain cleaner in Karkalou, Arcadia

Giorgos Speis

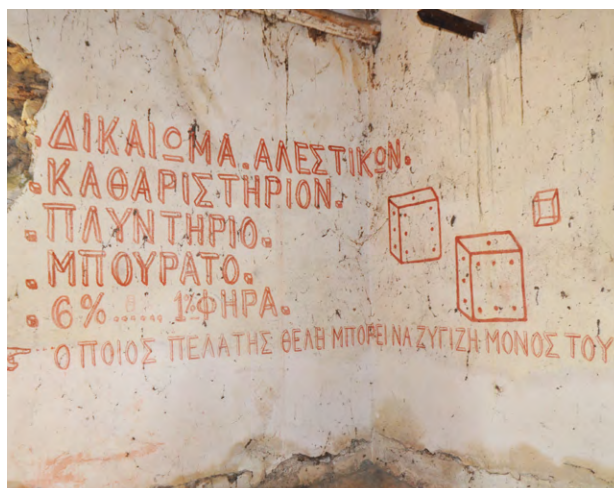
Μια νεώτερη συσκευή που συνήθως δεν καταγράφεται σε έναν μύλο είναι η μηχανή καθαρισμού του σιταριού. Είναι χειροκίνητη ή μηχανοκίνητη και ουσιαστικά είναι ένας επιλογέας που ξεχωρίζει τα μεγέθη των σπόρων ή άλλων άχρηστων υλικών μέσα από φίλτρα (παράλληλους διάτρητους δίσκους) και αυτά πέφτουν σε ξεχωριστούς χώρους κάτω από τη μηχανή.

Η μηχανή που εντοπίστηκε στο νερόμυλο του Πανάρα στη Καρκαλού Αρκαδίας είναι της εταιρείας «Ditta Rovatti & Zanfi di Zanfi Armando» ιταλικής κατασκευής. Η εταιρεία δημιουργήθηκε από τον Armando Zanfi το 1924, μαζί με τον Luigi Rovatti, γνωστό ως «Cigiola», όταν άνοιξαν ένα εργαστήριο. Το 1928 στην έκθεση του Τορίνο έλαβαν το χρυσό μετάλλιο. Η εταιρεία είχε μέχρι 20 εργαζόμενους, ειδικά το καλοκαίρι, όταν έπρεπε να παραδοθούν τα μηχανήματα ή να χρειαστούν συντήρηση. Στο εργαστήριο έκαναν τα πάντα και είχαν βρει πατέντα ώστε τα μηχανήματα όταν λειτουργούσαν να κάνουν λίγο θόρυβο. Κατά το τελευταίο έτος του πολέμου το εργαστήριο κατασχέθηκε από τους Γερμανούς που το χρησιμοποίησαν για τη συντήρηση των οχημάτων τους. Μετά τον πόλεμο, η παραγωγή συνεχίστηκε. Αλλά το 1950 πέθανε ο Armando Zanfi και το 1953 το εργοστάσιο έκλεισε. Η εταιρεία αυτή ήταν μια από τις εταιρείες που κατασκεύαζαν στην Ιταλία τέτοιες μηχανές από το 1880, με πρώτη την εταιρεία Tosi, ακολούθησαν οι Rovatti & Zanfi και Ballarini.

3. Οι δύο υπηρεσίες καθαρισμού αναγραφμένες στη μηχανή, Καρκαλού Αρκαδίας

Two distinct services offered using the grain cleaner

1. Ενημέρωση του πελάτη με αναγραφή στο τοίχο των ειδικών υπηρεσιών και δικαιωμάτων στο μύλο, Γιαννακοχώρι Ναούσης (Σ.Μουζάκης)

Services offered at a mill in Giannakochori, Naousa area (photo by S.Mouzakis)

2. Η καθαριστική μηχανή της εταιρείας Ditta Rovatti & Zanfi di Zanfi Armando παροπλισμένη, Καρκαλού Αρκαδίας
Ditta Rovatti & Zanfi di Zanfi Armando grain cleaner

νήματα ή να χρειαστούν συντήρηση. Στο εργαστήριο έκαναν τα πάντα και είχαν βρει πατέντα ώστε τα μηχανήματα όταν λειτουργούσαν να κάνουν λίγο θόρυβο. Κατά το τελευταίο έτος του πολέμου το εργαστήριο κατασχέθηκε από τους Γερμανούς που το χρησιμοποίησαν για τη συντήρηση των οχημάτων τους. Μετά τον πόλεμο, η παραγωγή συνεχίστηκε. Αλλά το 1950 πέθανε ο Armando Zanfi και το 1953 το εργοστάσιο έκλεισε. Η εταιρεία αυτή ήταν μια από τις εταιρείες που κατασκεύαζαν στην Ιταλία τέτοιες μηχανές από το 1880, με πρώτη την εταιρεία Tosi, ακολούθησαν οι Rovatti & Zanfi και Ballarini.

Βιβλιογραφία

http://ricerca.gelocal.it/gazzettadimodena/archivio/gazzettadimodena/2006/02/19/DP7PO_G7903.html και http://ricerca.gelocal.it/gazzettadimodena/archivio/gazzettadimodena/2006/02/19/DP7PO_G7901.html

Οι ανεμόμυλοι της Κύθνου

Ειρήνη Βλαστάρη

Windmills on Kythnos island

Irini Vlastari

Στην Κύθνο ή Θερμιά, στα υψώματα και των δυο χωριών Χώρα και Δρυοπίδα, υπήρχαν πολλοί ανεμόμυλοι. Ήταν σε χρήση από τη Βυζαντινή περίοδο και ιδιαίτερα κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1960, οπότε παρουσιάστηκαν οι μηχανοκίνητοι αλευρόμυλοι.

Η μορφή τους, όπως και στις άλλες Κυκλάδες, είναι κυλινδρικά, πέτρινα, δώροφα κτίρια. Στον επάνω όροφο βρισκόταν ο άξονας και το σύστημα μετάδοσης της κίνησης, ενώ στον κάτω όροφο γινόταν η άλεση και αποθήκευση των σιτηρών. Τα πτερύγιά τους ήταν πάνινα, 5-15 μέτρα σε μήκος και πλάτους το 1/5 του μήκους τους. Ένας ανεμόμυλος μπορούσε να αλέσει 20-70 κιλά σιτηρών την ώρα, ανάλογα με την ένταση και τη φορά του ανέμου.

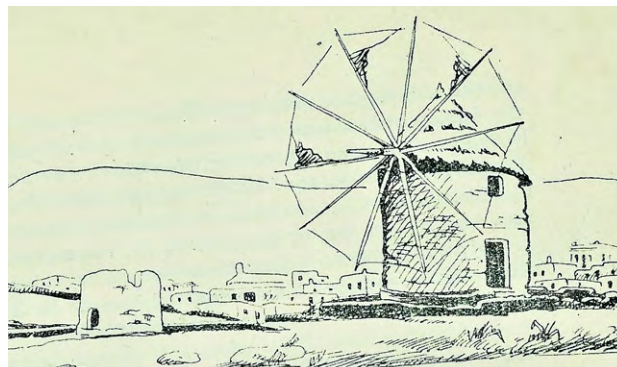
Η χρήση τους ήταν αποκλειστικά για την άλεση των σιτηρών, μιας και τα δημητριακά αποτελούσαν τη βάση για τη διατροφή της Θερμιώτικης κοινωνίας. Η τοποθεσία που χτίστηκαν ήταν σε σημεία που οι βοριάδες έχουν τη μεγαλύτερη ένταση, κοντά στους οικισμούς, αλλά ταυτόχρονα σε μακρινή ακτίνα από τα σπίτια, ώστε να μην παρεμποδίζεται η ομαλή λειτουργία του. Σημειωτέον ότι αυτά τα υψώματα είχαν τους κατάλληλους ανέμους για περισσότερες από 310 ημέρες το χρόνο. Σε αγοραπωλησίες ανεμόμυλων αναφέρεται ρητά το ανεμόδιστο του αέρα από όλες τις μεριές του ανεμόμυλου. Επίσης το μέρος που χτιζόταν ήταν προσπελάσιμο από γαϊδούρια και μουλάρια.

Στη Χώρα της Κύθνου υπάρχει γειτονιά και πλατεία με το όνομα Ανεμόμυλος, όπου συμπεραίνουμε ότι εκεί θα υπήρχε κάποιος ανεμόμυλος.

Υπήρχαν συνολικά στη Χώρα της Κύθνου περίπου 10-12 ανεμόμυλοι. Από προφορικές μαρτυρίες γνωρίζουμε ότι στην περιοχή Πανωχώρι υπήρχε ο μύλος του Κατζούρη και ο μύλος του μπάρμα Αγγελή Λαχάνου και του Καλουμάρα. στις Τσιγκούρες του Νικολού του Λεβαντή, Στο δρόμο για την Παναγία του Νίκους ο μύλος του Πορίχη, στο Χορδάκι ο μύλος του Στεφανή του Σαβάδη, στο Γαλατά, στο Κατωχώρι ο μύλος Στεφανή του Σαβάδη, ο μύλος του Κωνσταντίνου του Βασάλου, του Δημήτρη του Τάσου, του Βλασταρή.

Άλλοι τόσοι υπήρχαν και στη Δρυοπίδα, οι οποίοι σήμερα είναι σε καλύτερη κατάσταση, φωτίζονται κατάλληλα και ομορφαίνουν το τοπίο.

Όταν ο μύλος ήταν έτοιμος να μπει σε λειτουργία, ο μυλωνάς ξεδίπλωνε το ένα πανί, σαν ειδοποιητήριο, για να πάνε οι Θερμιώτες τ' αλέσματά τους στον μύλο. Τότε τα μονοπάτια γέμιζαν με γαϊδούρια και μουλάρια φορτωμέ-

1. Σχέδιο της Τασίας Βλαστάρη-Κοκκιάσμενου (πιθανόν) από το βιβλίο του Αντ. Γούναρη (1939) / Drawing by Tassia Vlastari-Kokiasmenou (probably) from the book by Ant. Gounaris (1939)

2. Τρεις από τους μύλους της Χώρας (ταχυδρομική κάρτα της δεκαετίας του 1950) / Three mills of the Hora (postcard from the 1950s)

3. Ένας από τους μύλους της Χώρας όπως έστεκε τα νεότερα χρόνια / One of the mills from Hora as it stood in recent years

να σε σακιά όλο τον κόπο της χρονιάς. Μερικές φορές, τη μεταφορά αναλάμβαναν οι γυναίκες, κουβαλώντας τα σακιά πάνω στα κεφάλια τους. Με τον ίδιο τρόπο κουβαλούσαν πίσω στο σπίτι το αλεύρι για το ψωμί της οικογένειας. Από το άλεσμα, ο μυλωνάς κρατούσε το 10% ως αμοιβή, τη λεγόμενη αζαγιά.

Ο μύλος ήταν σε ετοιμότητα **όλο το εικοσιτετράωρο**. Δεν υπήρχε ωράριο, μήτε μέρα ανάπαυσης, ξέχωρα από τις μετρημένες γιορτές. Την ένταση της δουλειάς ρύθμιζε η ανάγκη, η εποχή και ο καιρός.

Σήμερα οι περισσότεροι ανεμόμυλοι έχουν ερειπωθεί και διατηρούνται ελάχιστα, τους οποίους έχουν συντηρήσει για τουριστικούς λόγους.

Μυλλολογικά παράδοξα Ο Άγιος Ιωάννης των μυλωνάδων στη Σαντορίνη Στέλιος Μουζάκης

The church of St. John the Divine of the millers in Santorini

Stelios Mouzakis

Στις πολύχρονες έρευνές μας τις σχετικές με τους μύλους γενικότερα της Ελλάδας έχουμε συναντήσει αναφορές για εκκλησίες που αποδίδονται στους μυλωνάδες, όπως η εκκλησία της Ζωοδόχου Πηγής στα Κάτω Πατήσια, στην Αθήνα, γιατί κοντά της στον Κηφισό ποταμό υπήρχαν μύλοι, για τις οποίες όμως δεν έχει αποδειχτεί η εγκυρότητά τους αφού δεν σώζονται σχετικά αρχεία. Βεβαίως υπάρχουν συχνές αναφορές για αφιερώσεις εικόνων ή άλλων εκκλησιαστικών αντικειμένων από τα εσνάφια όπως λ.χ. των ελαιομυλωνάδων στο Μεγαλοχώρι της Μυτιλήνης, που αφιερώνει προσκυντήριο στο Ναό της Μεταμόρφωσης με την επιγραφή «ΤΟ ΩΡΑΙΟΝ ΤΡΙΣΙΠΟΔΟΝ ΤΗΣ ΠΑΝΥΜΝΗΤΟΥ ΑΦΙΕΡΟΥΤΑΙ ΕΝ ΤΩ ΣΕΠΤΩ ΑΥΤΗΣ ΟΙΚΩ ΔΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΜΕΝ ΤΩΝ ΝΥΝ ΠΡΟΙΣΤΑΜΕΝΩΝ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΚΑΙ ΧΑΤΖΗΓΕΩΡΓΙΟΥ ΔΑΠΑΝΑΙΣ ΔΕ ΤΩΝ ΕΥΣΕΒΩΝ ΑΛΑΙΟΜΥΛΟΝΑΔΩΝ ΚΥΒΕΡΝΗΤΩΝ ΤΕ ΚΑΙ ΘΑΛΑΣΣΟΠΛΕΟΝΤΩΝ ΥΠΕΡ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΑΦΕΣΕΩΣ ΤΩΝ ΑΥΤΩΝ ΕΜΠΤΑΙΣΜΑΤΩΝ 1779¹».

Πριν λίγα χρόνια όταν βρισκόμουν στη Σαντορίνη για διάφορες έρευνες, μου ανέφεραν μια εκκλησία που έφερε παρόμοια ονομασία. Στην ανατολική πλευρά της νήσου, έξω από το Φηροστεφάνι στην περιοχή του Βουρβούλου, βρίσκεται ο υπόσκαφος δίοκοχος ναός του αγίου Ιωάννη του Θεολόγου και όπως είναι γενικότερα γνωστός στην περιοχή, η εκκλησία των Μυλωνάδων² κατά την τοπική ονομασία. Όταν τον επισκέφτηκα εντόπισα ότι ανήκε και στα δυο δόγματα, δηλαδή και στο ορθόδοξο και στο καθολικό.

As εξετάσουμε το προσωνύμιο των Μυλωνάδων. Αρχικά φαίνεται να προήλθε από κάποιον ή κάποιους μυλωνάδες οι οποίοι έκτισαν το ναό ή ξόδεψαν για την κατασκευή του ή ακόμα τον αφιέρωσαν μαζί πιθανόν με κάποια εικόνα ή χρηματοδότησαν για τις τοιχογραφίες του, υπήρξε δηλαδή σε κάποια περίοδο κτητορικός, οικογενειακός ή

Η είσοδος του υπόσκαφου ναού του Αγίου Ιωάννη Θεολόγου στο Μυλονάδο (Νότια όψη) / Entrance of the rock hewn church of Saint John the Divine at Mylonado (south view)

ακόμα και συντεχνιακός ναός. As δούμε σύντομα, αν αυτό είναι αληθές. Ο Κ. Άμαντος¹ συνέλεξε πολλά γεωγραφικά περιεκτικά ονόματα λήγοντα σε -άδα. Δηλαδή τοπωνύμια που προέρχονται από το πλήθος αυτού που ορίζει το θέμα όπως, *Αριάδα* (αρία), *Λαχανάδα* (λάχανο), *Αγκιναράδα* (αγκινάρα), *Μερσιναίδα* (μερσίνη) κ.ά.

Υπάρχει όμως και μια άλλη κατηγορία τοπωνυμίων που λήγουν σε -άδα και τα οποία προέρχονται από οικογενειακά ονόματα. Αυτά δηλώνουν την ιδιοκτησία ή τον τόπο κατοίκησης όπως προχ. Νέγρης -Νεγράδες, Φράγκος-Φραγκάδες, (Κέρκυρα). Όμως από τον πληθυντικό αυτών σε -άδων σχηματίστηκε νέος ενικός αριθμός -άδος ή ουδέτερο -άδο ή -άδον², βλ. (Καραβάδων-Καραβάδω-Καραβάδος). Ταυτόχρονα και από τον πληθυντικό αυτών σε -άδες προήλθε ο ενικός -άδος και -άδα. Με τον τρόπο αυτό έχουμε μια σειρά τοπωνυμίων σε -άδες, -άδα, -άδος. Όπως πρόχειρα, Αλεξανδράδες, Σγουράδες, Μακράδες (Κέρκυρα). Βελονάδος, Γαλανάδος (Νάξο), Καρτεράδος (Θήρα), Βροντάδος (Χίος). Αλευράδα, από οικογένεια Αλευρά, Αλευράδων (Μεσσηνία), Κοντογενάδα (Κεφαλληνία), Μασσάδα (Πάρο) κ.άλ.

Στο Συλλογικό τόμο *Σαντορίνη* έχει δημοσιευθεί³ ένα έγγραφο περί «αντιγίου⁴» δηλαδή ανταλλαγής κτημάτων του έτους 1782 και αναφέρεται στα κτήματα του Αυθέντη Πρε Τζουάνες Σπανόπουλου εις το Καρτεράδον, τα οποία άφησε κληρονομιά μετά το θάνατό του στην εκκλησία.

1. Στέλ. Μουζάκης, *Υδροκίνητες προβιομηχανικές εγκαταστάσεις και διαμόρφωση φεουδαλικού δικαίου στη δυτική, βυζαντινή και οθωμανική οικονομία και κοινωνία. Βυζαντινοί - μεταβυζαντινοί μύλοι και ιστορία. Οικοδομικοί περιορισμοί και συναφείς διατάξεις νερόμυλων - ανεμόμυλων* (c. 6^{ος} - c. 19^{ος} αιώνας), πρόλογος Καθηγητού Νεότερης Ελληνικής και Ευρωπαϊκής Ιστορίας κ. Γεωργίου Λεοντίνη, επιμέλεια Επιστημονική Εταιρεία Αττικών Μελετών, Αθήνα 2008, σ.328
2. Ι. Κουμανούδης, *Η λαϊκή εκκλησιαστική αρχιτεκτονική της νήσου Θήρας*, Αθήνα 1960, σ.101. Νικ. Αλιπράντης, «Οι αγιογράφοι της Σαντορίνης», στο *Σαντορίνη*, Μιχ. Α. Δανέζης (επιμ.έλ.), Αθήνα 1971, σ.170

1. Κ. Amantos, *Die suffixes der negriechischen Ortsnamen, Beitrag zur neugriechischen Ortsnamenforschung*. München 1903, σ.37-40
2. Γ. Χατζιδάκης, «Μυζήθρα-Μυζήθρα-Μυστράς», *Βυζαντινά Χρονικά*, 2 (Πετρούπολη 1895), σ.57-77, ίδια 72 και εξ.
3. Εμμ. Λυγνός, «Έγγραφο περί αντιγίου (ανταλλαγής)», στο *Σαντορίνη...* ό.π., σ.141-142
4. Για τα σχετικά με το αντίγι βλ. Στέλ. Μουζάκης, *Υδροκίνητες...* ό.π., σ.237

Όμως επειδή οι επίτροποι της εκκλησίας δεν προνόσαν για την καλλιέργειά τους, δηλαδή δεν εκτέλεσε η εκκλησία την επιθυμία του, αυτά είχαν μείνει ακαλλιέργητα. Για το λόγο αυτό μετά την παρέλευση αρκετού χρόνου, οι κληρονόμοι του Σπανόπουλου ζητούν από τον λατίνο ιερέα Κωνσταντή Συρίγο¹ να ανταλλαθούν με άλλα κτήματα για καλύτερη εκμετάλλευση. Γεγονός το οποίο ο Καθολικός Επίσκοπος Σαντορίνης Πέτρος Δελένδας² (1775-1800), αποδέχεται.

Το κείμενο σε μεταγραφή έχει ως εξής. «...όθεν ζητήθησαν να τως δοθεί άδεια να κάμουνσι τα αυτά χωράφια αντίγι με άλλα οπού αγόρασεν ο αυθ. Ιωζεπάκης Δελένδα **εις τον Μυλωνάδον**, από τον όμοιον αυθ. Αντωνάκην και συμβίαν του κυράν Φλουρί Δελένδα, μάλιστα οπού ετούτα έσονται σύμπλιον των λοιπών χωραφίων του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου **εις τον Μυλωνάδον** θέλουν είσθαι εις μεγαλύτερον όφελος και συμφέρον των διαδόχων του αυτού αυθ. Αντωνάκη και κυράς Φλωρίου, από τους οποίους έχουν να πηγαίνουν τόσον τα αυτά πράγματα του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου ωσάν και άλλα εκκλησιαστικά...³».

Σύμφωνα λοιπόν με τα παραπάνω έχουμε ένα μικροτοπωνύμιο, εις τον Μυλωνάδον, το οποίο καθορίζει θέση ιδιοκτησίας όπου φαίνεται ότι είχε παλαιότερα κτήματα, οικογένεια με επώνυμο Μυλωνάς ή έστω θέση όπου ήσαν συγκεντρωμένες πολλές οικογένειες με το ίδιο όνομα, ούτω το Μυλωνάδες έγινε Μυλωνάδος, όπως το Καρτεράδες-Καρτεράδος κ.άλ. Φυσικά δεν υπήρχαν στη θέση αυτή ανεμόμυλοι.

Κλείνοντας, το έγγραφο διασώζει το αθησαύριστο Θηραϊκό τοπωνύμιο *εις τον Μυλωνάδον* ήτοι θέση, χωρίον, οικισμόν, και η εκκλησία δεν ανήκει στους Μυλωνάδες ως επάγγελμα ή εσνάφι, απλά βρίσκεται στη συγκεκριμένη ως άνω θέση. Το δε ορθό προσωνύμιο του δικογχου ναού του Αγίου Ιωάννου πρέπει να διορθωθεί ως **ο Άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος στο Μυλω(ο)νάδον**.

1. Αλεξάνδρα Στεφανίδου, «Τα Γενεαλογικά δέντρα του Αρχείου της Καθολικής Αρχιεπισκοπής της Σαντορίνης», *Εώα και Εσπέρια*, 5 (2001 - 2003), σ.9-18

2. Δ. Ν. Κασαπίδης, *Εκκλησιαστική προσωπογραφία της Σαντορίνης. Ο Καθολικός κλήρος (13ος - 20ός αιώνας)*, Θεσσαλονίκη 2013, σ. 227-233.

3. Εμμ. Λυγνός, «Ανέκδοτο έγγραφο ανταλλαγής από τα Φηρά», στο *Σαντορίνη...ό.π.*, σ.141

Μύλος Κουκούτση έξω από την Δαύλεια

Άννα Ψωμά

Koukoutsis mill near Davlia, Boeotia

Anna Psoma

Σε μικρή απόσταση από την Δαύλεια σ' ένα οροπέδιο κάτω από την Μονή Ιερουσαλήμ στους πρόποδες του Παρνασσού, βρίσκεται ο μύλος του Κουκούτση. Αρχικά ήταν ένας μικρός μύλος, με πολλές εν συνεχεία προσθήκες (κατοικία, βαγενναριό, φούρνο και κοτέτσι).

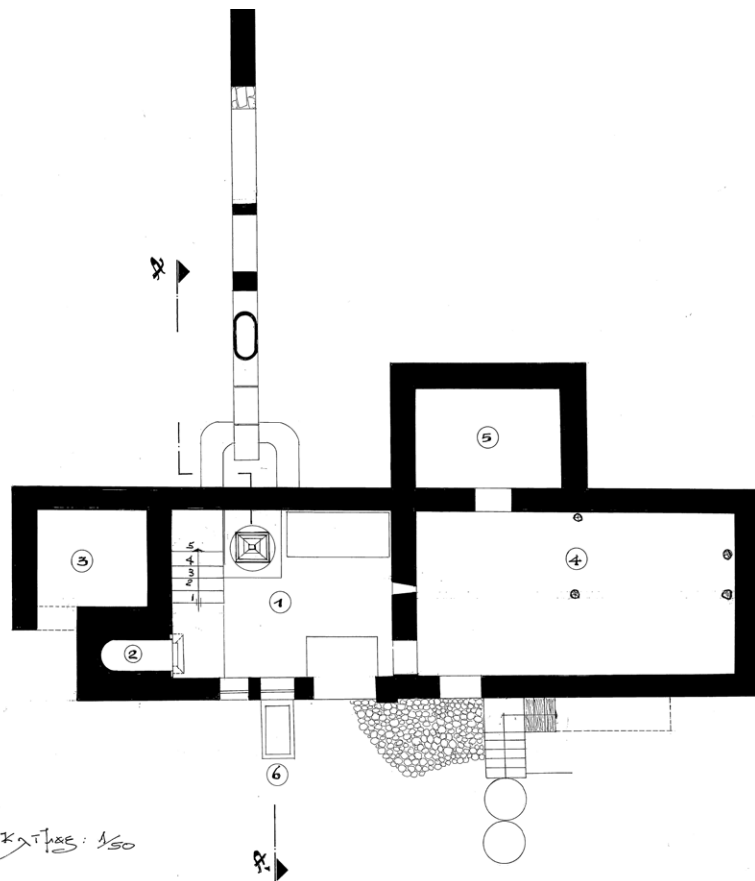
Όταν τον αποτυπώσαμε-φωτογραφήσαμε το καλοκαίρι του 1999, ζούσαν ακόμη, ο αείμνηστος συνεργάτης μου Γεώργιος Κοπανιάς και ο τότε ιδιοκτήτης του μύλου, «ο Παπούς Κουκούτσης» ένας ωραίος άνθρωπος με πολύ χιούμορ. Ο μύλος ήταν τότε σε πλήρη λειτουργία. Ο παπούς εκτός από την λειτουργία του μύλου, μας διηγήθηκε και πολλά ευτράπελα γεγονότα, «τα τυχερά των μυλωνάδων».

1. Ο Παπούς Κουκούτσης / Old man Koukoutsis

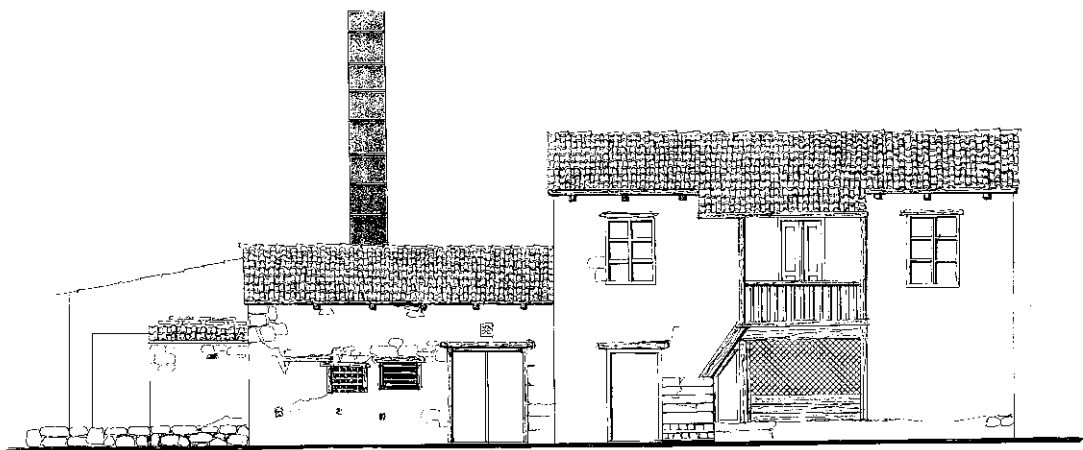
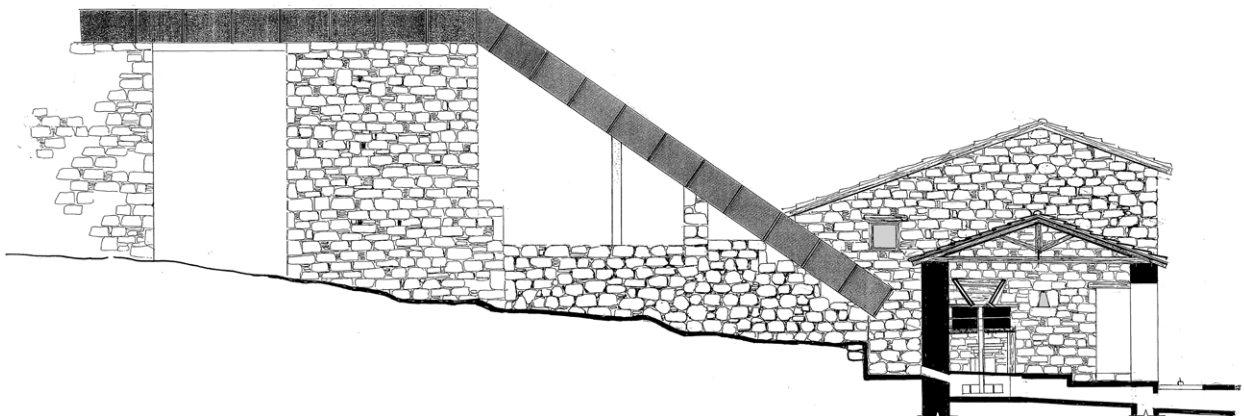
2. Βορεινή όψη τοίχων που στηρίζουν την κάναλο / Northern view of the supporting wall with the chute

- Υπόμνημα Χώρων
- ① Πήλος
 - ② Φούρνος
 - ③ Κόβει (Μεγαλύτερα)
 - ④ Απρόκητ (Σαπών)
 - ⑤ Βαγχεαρίο
 - ⑥ Ζοπιός

Κλίμα: 1/50

Σχίσμα 1999
Χ. Ψομάς

Κάτοψη, Τομή και Ανατολική όψη του συγκροτήματος / Floor plan, Cross section and East View of the complex

3. Ανατολική όψη συγκροτήματος (μύλου, οικίας) / Eastern view, the house and the mill

4. Σκάλα ανόδου στην κατοικία και από παλιές μυλόπετρες / Stair case with old mill stones

5. Αποθήκη / Storehouse

6. Εστία / The oven

7. Αλεστικός μηχανισμός / The hopper and the crane

8. Κοφίνας ή κοφινίδας / The hopper

Εκείνο που μας κίνησε αρχικά το ενδιαφέρον ήταν ο σκαλιστός δικέφαλος αετός, στο υπέρθυρο της πόρτας του «Μύλου», που μας οδήγησε στην άποψη, ότι αρχικά ανήκε στην Μονή. Ένα ρυάκι που κατέβαινε από την πλαγιά του Παρνασσού τροφοδοτούσε τον μεταλλικό βαγιάνι ή κανάλο, που στηριζόταν σε τρία πέτρινα στηρίγματα.

Οι διαστάσεις του μύλου είναι μικρές, οι εξωτερικές 6,30x5,00 και οι εσωτερικές 5,30x4,00. Εκτός, από την θύρα εισόδου έχει και δύο ωραιότατα παράθυρα.

Όπως φαίνεται στην τομή η φτερωτή του μύλου ήταν οριζόντια. Οι μυλόπετρες κατά δήλωση του παππού ήταν «Γαλλικές». Ο Μύλος λειτουργούσε από τα τέλη Σεπτεμβρίου έως τα τέλη Μαΐου, εφ' όσον ο Παρνασσός είχε ακόμη χιόνια.

Μικρή ξύλινη σκαλίτσα, πέντε βαθμίδων βοηθούσε τον μυλωνά στην τροφοδοσία της κοφίνας ή κοφινίδας. Εντύπωση μας έκανε ότι ο φούρνος (ξυλόφουρνος) είχε το άνοιγμα του προς το εσωτερικό του μύλου.

Εκδρομή στο Θέρμο Τριχωνίδας

Δέσποινα Δαμιανού

Excursion in Thermo / Trichonida

Despina Damianou

Η φετινή εκδρομή της Ελληνικής Ομάδας της TIMS πραγματοποιήθηκε στις 5-7 Απριλίου στην περιοχή του Θέρμου – Λίμνης Τριχωνίδας, σύμφωνα με την απόφαση που πήραμε στην ετήσια συνάντησή μας, μετά από πρόσκληση του Ινστιτούτου Δημιουργικότητας – Έρευνας – Ανάπτυξης Περιφέρειας Θέρμου (Ι.Δ.Ε.Α.Π.Θ.)

Ξεκινώντας για την τριήμερη σχεδόν επίσκεψη στους μύλους της περιοχής, δυο πράγματα ήξερα από παλιά. Το Θέρμο, που ήταν η έδρα της Αιτωλικής Συμπολιτείας στα ελληνιστικά χρόνια και το έργο του Δημ. Λουκόπουλου «Πώς ενδύονται οι Αιτωλοί». Επρόκειτο σε λίγο να μάθω κι εγώ και οι άλλοι πολύ περισσότερα. Στο στόχαστρο της εκδρομής οι νερόμυλοι και οι νεροτριβές της περιοχής.

Το Θέρμο, ή περιοχή Αποκούρου, είναι κτισμένο στα 550μ υψόμετρο. Η περιοχή που επισκεφθήκαμε διασχίζεται από τον Εύννο, τους παραποτάμους του Φιδάκια, Γιδομανδρίτη και πολλά άλλα ρέματα. Από αυτά τα νερά κινούνται οι νερόμυλοι και τ' άλλα υδροκίνητα εργαστήρια.

Την Παρασκευή βράδυ, αφού τακτοποιηθήκαμε στο ξενοδοχείο, συγκεντρωθήκαμε για φαγητό και έγινε η πρώτη γνωριμία μας με τα μέλη και την υπεύθυνη του ΙΔΕΑΠΘ Σοφία Υφαντή.

Σάββατο πρωί αρχίζει το πρόγραμμα. Στην παρέα μας προστέθηκε και ο Γιάννης Ρουσόπουλος, περιβαλλοντολόγος, που θα μας έδινε πολύ ενδιαφέρουσες συμπληρωματικές πληροφορίες. Το τοπίο αυτή την εποχή είναι υπέροχο. Κάποιοι μύλοι από ψηλά φαίνονται ξεμοναχιασμένοι μέσα σε ανθισμένες καστανιές, γκορτσιές, αριές, πουρνάρια και

1. Η Ομάδα της TIMS με μέλη του Ινστιτούτου Ανάπτυξης της περιοχής Θέρμου / The TIMS Group with members of the Thermo Development Institute

2. Ο πάνω νερόμυλος με νεροτριβή, της Αμβρακιάς
The upper watermill with the fulling tub, Amvrakia

πλατάνια. Ερημωμένοι μικροί οικισμοί, χωριά δεν τα λες, αλλά τηρουμένων των αναλογιών εδώ θεωρούνται χωριά: Κοσκινάς, Αμπέλια, Μελίγκοβα, Αμβρακιά, Χρυσοβίτσα κ.ά. Τοπία που τα χαίρονται μόνο λιγοστοί ενημερωμένοι ταξιδιώτες, ντόπιοι νοσταλγοί του χωριού και εσωτερικοί μετανάστες που επιστρέφουν όταν το επιτρέψουν ευνοϊκές συνθήκες.

Πρώτα ο μύλος του Λιανού στα Διπόταμα Γιδομανδρίτη, στα Αμπέλια. Ο δάσκαλος Νίκος Κωστακόπουλος που μας συντροφεύει είναι ποταμός πληροφοριών. Δίπλα του η αεικίνητη Παγώνα πηγαινοέρχεται και κουνάει χαρούμενα την ουρά της. Ο μύλος, ένα ωραίο κτήριο που έχει ήδη συντηρηθεί με κάποιο Πρόγραμμα, αλλά που ο καιρός της επόμενης συντήρησης του έπρεπε να έχει έρθει προ πολλού. Δίπλα στο μύλο υπάρχει νεροτριβή με ανεξάρτητη κρέμαση και από κάτω της υπήρχε και μαντάνι. Η βλάβη είναι πυκνή και δεν φαίνονται σπουδαία πράγματα απ' αυτό. Τα μαντάνια έχουν εγκαταλειφθεί πολύ πριν τους μύλους και οι μηχανισμοί τους είναι δυσεύρετοι. Θαυμάζουμε τη στέγη του μύλου εξωτερικά που είναι άθικτη. Πλάκες μαστορικά βαλμένες η μία πάνω από την άλλη διατεταγμένες εκφορικά. Ο Κωστακόπουλος προσπαθεί να δημιουργήσει πέρασμα για να μπούμε μέσα στο μύλο : απ' τη μια τα νερά του ρέματος απ' την άλλη το απότομο μονοπάτι που έχουν χαθεί τα αδρά σκαλοπάτια του. Οι πιο νέοι τα καταφέρνουν (ονόματα δεν γράφουμε για να μην παρεξηγηθούμε..). Ο δρόμος που περνάει σύριζα στο μύλο, όπως σε πολλές άλλες περιπτώσεις, έχει καταστρέψει το αυλάκι του. Κάθετα στο μύλο έχει κατασκευασθεί μια πέτρινη γέφυρα που αντικατέστησε την παλιά ξύλινη. Ο μύλος έχει μεταφερθεί στη σημερινή του θέση από πιο ψηλά που ήταν αρχικά, μας είπε ο δάσκαλος. Έχει πλάκα με χρονολογία 1895. Η αρχική προφανώς. Μέχρι το 1982 λειτουργούσε ακόμη και η προσέγγιση γινόταν με μουλάρια. Το '82 πέρασε ο δρόμος και τα έκανε ελαφρώς λαμπόγυαλο. Στα δυο ποτάμια που ενώνονται στα Διπόταμα, μας είπαν ότι υπάρχουν τα ερείπια και άλλων νερόμυλων.

3. Ο νερόμυλος με νεροτριβή και μαντάνι, στα Διπόταμα Γιδομανδρίτη / The watermill with the fulling mill and fulling tub, at Dipotama Gidomandriti

4. Ο νερόμυλος της Χρυσοβίτσας / The watermill of Chrysovitssa

Στη συνέχεια επισκεφθήκαμε το μύλο στην Καμαρούλα της Μελίγκοβας. Βρίσκεται στο ισόγειο μεγάλης κατοικίας του μυλωνά. Αρχικά πιο χαμηλά από το νερόμυλο υπήρχε νεροτριβή που έπαιρνε νερό από το ζωριό του και λίγο πιο πέρα μαντάνι. Και τα δυο έχουν εξαφανιστεί. Αργότερα δεξιά από την κατοικία κατασκευάστηκε νέα μεγάλη νεροτριβή, της οποίας σώζεται το μεταλλικό βγαγό, και από κάτω της δεύτερο μαντάνι, που δεν διατηρείται. Όπως μας είπε ο σημερινός ιδιοκτήτης σώζεται ακόμα όλη η σειρά των εργαλείων του νερόμυλου, ο οποίος σήμερα διατηρείται σε ερειπιώδη κατάσταση.

Η επόμενη στάση είναι στην Αμβρακιά. Εδώ υπάρχουν δύο μύλοι. Ο πρώτος, που έχει αποκατασταθεί, βρίσκεται σε καλή κατάσταση με νεροτριβή δίπλα του, στην άκρη ενός ρέματος που κυλάει μετά από μια σειρά καταρράκτες και μικρές βάθρες που θύμιζαν Σαμοθράκη. Μαγευτικό τοπίο. Κι εδώ ο δρόμος έχει κόψει το αυλάκι που οδηγούσε το νερό για να κινήσει τον επόμενο και πιο χαμηλά ευρισκόμενο μύλο. Και πάλι αυτά τα πολύμοχθα υδραυλικά έργα παροχέτευσης του νερού από το ρέμα προς το μύλο. Ο δεύτερος νερόμυλος είναι ερειπωμένος και έχει εγκαταλειφθεί πριν από πολλά χρόνια. Η τοξωτή του κρέμαση είναι πολύ αξιόλογη.

Μετά την επίσκεψη των μύλων επιστροφή στο καφενείο του χωριού για μεσημεριανό πικ-νικ, όπως έγραφε το πρόγραμμα, αλλά κανείς δεν μας είχε ενημερώσει για την ερμηνεία του όρου, όπου εδώ πικ-νικ σήμαινε ευτυχία με διάφορες πίτες, ψημένα κοτόπουλα, σαλάτα, κρασί καφέ και γλυκά. Τι άλλο να επιθυμήσει ο ταλαιπωρημένος μυλολόγος. Ο καιρός υπέροχος για τέτοια εξόρμηση, δηλαδή συννεφιά στο τσак να βρέξει αλλά χωρίς ίχνος βροχής. Μετά το φαγητό ο χορός απαραίτητος. Ευχαριστημένοι όλοι κλείσαμε αυτή την παρένθεση ξεκούρασης με σύντομες παρουσιάσεις των σκοπών και στόχων της κάθε ομάδας. Ο Στέφανος Νομικός, υπεύθυνος της Ελληνικής Ομάδας της TIMS παρουσίασε την Ομάδα και τους στόχους της υπο-

5. Η νεροτριβή νερόμυλου στην Αγία Σοφία / The fulling tub of the water mill in Haghia Sophia

6. Το αναστηλωμένο λιοτριβί στο Πετροχώρι. / The restored oil mill at Petrochori

7. Οι μυλωνάδες τους μύλου που εξακολουθεί να εργάζεται στο Θέρμο / Millers at the Thermo mill in operation

8. Νερόμυλος στην Αγία Σοφία / The water mill in Haghia Sophia

σχόμενος βοήθεια σε θεωρητική τεκμηρίωση και πρακτική εφαρμογή. Η Σοφία Υφαντή εκ μέρους της Ι.Δ.Ε.Α.Π.Θ. μας υποσχέθηκε συνεργασία για την τεκμηρίωση της τέχνης του αλέσματος στους νερόμυλους. Η Τζούλια Παπαευτυχίου μίλησε για την πρόθεσή μας να συντάξουμε την αίτηση και να προωθήσουμε την προσπάθεια για την ένταξη της τέχνης του αλέσματος στον Εθνικό Κατάλογο της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς του ΥΠ.ΠΟ.Α.

Το απόγευμα το πρόγραμμα έκλεισε με την επίσκεψη στο μύλο της Κάτω Χρυσοβίτσας, τον μεγαλύτερο και πιο καλοκτισμένο διόφθαλμο νερόμυλο της περιοχής. Το πέραςμα του ποταμού για να τον επισκεφθούμε ήταν κάπως επεισοδιακό, αλλά άξιζε τον κόπο. Έχει δύο τεράστιους πύργους υδατόπτωσης και δύο εξαιρετικές τοξωτές εξόδους του νερού διαμορφωμένες με αψιδόλιθους. Το κτήριο του μύλου διατηρείται σε πολύ καλή κατάσταση, αλλά είναι εγκαταλειμμένο.

Το βράδυ δείπνο στο Πετροχώρι.

Το επόμενο πρωί της Κυριακής 7/4 ξεκινήσαμε με δύο σύντομες επισκέψεις στον αρχαιολογικό χώρο και στο νέο αρχαιολογικό μουσείο του Θέρμου, όπου είχαμε μια άκρως κατατοπιστική ξενάγηση από ένα μέλος του τοπικού Κέντρου Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Στη συνέχεια πάλι στο Πετροχώρι, όπου σώζεται σε καλή κατάσταση ένα ζωκίνητο μαγγανοπήγαδο που ανέβαζε το νερό για πότισμα και πλάι του ένα επίσης ζωκίνητο ελαιοτριβείο το οποίο έχει αποκατασταθεί. Εντύπωση προκαλεί η μεγάλη πλάτους όρθια μυλόπετρα που γυρίζει πάνω στο αλώνι, η επιφάνεια του οποίου είναι διαμορφωμένη με σφηνοειδείς πλάκες.

Ακολούθησε ο μύλος του Στούκα στην άκρη του Θέρμου, που λειτουργεί κανονικά τουλάχιστον δυο μέρες την εβδομάδα από τους μυλωνάδες Χολέβα και Ρεντζή, οι οποίοι μας άλεσαν καλαμπόκι εξηγώντας μας όλη τη δια-

9. Ο αλεστικός μηχανισμός του νερόμυλου που εξακολουθεί να εργάζεται στη Μυρτιά / The grinding mechanism of the watermill that still works in Myrtia

δικασία του αλέσματος. Το τοπίο γύρω ήρεμο και φωτεινό με το νερό να κυλάει στο αυλάκι και να πέφτει μέσα από το βούκινο στη μεταλλική φτερωτή.

Ο μύλος της Κασσάνδρας που επισκεφθήκαμε στη συνέχεια, είναι μέσα στο Θέρμο στο τέλος της μακρόστενης πλατείας. Πήρε το όνομά του από την δραστήρια γυναίκα του μυλωνά, που ασχολούνταν με το μύλο. Σήμερα ο μύλος έχει παραχωρηθεί από τον Δήμο στο ΙΔΕΑΠΘ για αξιοποίηση. Εξωτερικά έχει αναστηλωθεί αλλά όπως μας είπε η Σοφία Υφαντή ο εσωτερικός χώρος παραβιάζεται συχνά από διάφορους που προκαλούν ζημιές. Στην πίσω πλευρά του σώζεται αξιόλογο τμήμα του μυλαύλακου που υποστηρίζεται από μεγάλο αναλειμματικό τοίχο που σχημάτιζε υψηλό τοξωτό άνοιγμα. Διαθέτει και εξωτερικό χώρο, όπου θα μπορούσαν να γίνονται διάφορες εκδηλώσεις.

Η διαδρομή μας είναι πια κατφορική προς τη λίμνη. Αφήσαμε πίσω μας το Θέρμο και κάναμε στάση για τσίπουρα και γλυκά από τις περιποιατικές και φιλόξενες κυρίες του ντόπιου συλλόγου της Αγίας Σοφίας. Στο πλάι του δημόσιου δρόμου και κάτω από τη σκιά των δέντρων στο τοπικό καφενείο, όπου ο καθένας θα ήθελε να κάθεται για ώρες, κάναμε ένα σύντομο διάλειμμα. Το χωριό Αγία Σοφία, η παλιά Μόκιστα, έχει δύο κατάφυτα ρέματα. Το ένα με διαμορφωμένο μονοπάτι που περνάει από τους μύλους. Κατφορίζουμε. Παλιά υπήρχαν 7 μύλοι στη σειρά. Επισκεπτόμαστε τους δύο χαμηλότερους, τους πιο κοντινούς στο δημόσιο δρόμο. Πολύ κοντά, στο δεύτερο ρέμα μία άλλη σειρά νερόμυλων.

Πρώτα πήγαμε στο μύλο του Ζάβρα. Είναι διόφθαλμος αλλά η μισή στέγη έχει υποχωρήσει κι έχει καταπλακώσει τον ένα μηχανισμό (μυλόπετρες κλπ). Σώζονται μια καλή σειρά εργαλείων του μύλου. Δίπλα έχει και νεροτριβή.

10. Ο δεύτερος νερόμυλος της Μυρτίας / The second watermill of Myrtia

Στη συνέχεια επισκεφθήκαμε το μύλο του Μπάλλα, ο τελευταίος της σειράς μέσα στο ίδιο υπέροχο τοπίο. Είναι σε λειτουργία αλλά ο μυλωνάς παραπονιέται ότι δεν έχει πια δουλειά. Δουλεύει από Σεπτέμβριο μέχρι Δεκέμβριο μια φορά τη βδομάδα, ενώ παλιά, θυμάται, οι πελάτες έκαναν ουρά έξω από το μύλο. Οπωσδήποτε σήμερα λίγοι σπέρνουν πια, κυρίως καλαμπόκι. Έξω από το μύλο με χωριστό βαγόνι λειτουργεί η νεροτριβή. Μ' αυτήν τα πράγματα πάνε καλύτερα.

Ο τελευταίος σταθμός είναι στη Μυρτιά. Εκεί βρίσκεται ο παλιός μύλος του Κωνσταντόπουλου που λειτουργεί ακόμη σε έναν χαμηλό, σχεδόν υπόγειο χώρο στεγασμένο με θόλο. Η διπλή εξωτερική νεροτριβή που εκμεταλλεύονται τα παιδιά του παλαιού μυλωνά λειτουργεί επίσης κανονικά εξυπηρετώντας την περιοχή. Λίγα μέτρα πιο πάνω, σ' ένα μικρό πλάτωμα, συναντάμε έναν από τους πιο όμορφους μύλους, τον Κάτω νερόμυλο της Μυρτίας, με ψηλό πύργο υδατόπτωσης, φαινομενικά σε καλή κατάσταση, κλειστός όμως, οπότε δεν μπορέσαμε να διαπιστώσουμε αν σώζεται κάτι από το μηχανισμό του. Γύρω του πέτρες από παλιό λιοτριβί και πιο ψηλά πάνω από αυτόν, στη ρίζα απότομων βράχων, ο Πάνω νερόμυλος, ένα πολύ μικρό θολωτό κτίσμα με μονόριχτη στέγη, που έχει εγκαταλειφθεί εδώ και πάρα πολλά χρόνια.

Η περιήγηση τελειώνει με ένα καλό γεύμα δίπλα στη λίμνη με ήπιο ακόμη καιρό. Αποχαιρετιόμαστε με την ομάδα του Ι.Δ.Ε.Α.Π.Θ. με εγκαρδιότητα. Βάλαμε τις βάσεις για μια καλή συνεργασία. Η περιοχή έχει ίσως τους πιο πολλούς σε καλή κατάσταση μύλους, πολύτιμους μάρτυρες ενός ιστορικού τεχνολογικού παρελθόντος, οι οποίοι δεν πρέπει να χαθούν.

ΤΑ ΝΕΑ των Μυολόγων

⇒ Με τις νέες εγγραφές για το 2019, ο αριθμός των μελών μας αυξήθηκε σε 49. Υπενθυμίζεται ότι εξακολουθούμε να δεχόμαστε άτομα τα οποία έχουν άμεση σχέση με μυολογία, από οποιαδήποτε σκοπιά.

⇒ Στις 20 Φεβρουαρίου, πραγματοποιήθηκε στην αίθουσα εκδηλώσεων του ICOM, η ετήσια συνάντηση των μελών μας με την κοπή της πίτας μας. Παραβρέθηκαν 15 από τα μέλη μας που βρίσκονται στην Αθήνα και 26 φίλοι-συνεργάτες μας που μας συμπαραστέκονται και μας βοηθούν στη δουλειά μας.

Στον απολογισμό των δραστηριοτήτων μας για την περίοδο Φεβρ.2018-Φεβρ.2019, έγινε ενημέρωση για:

- το Δ.Σ./TIMS που συνήλθε τον Ιούνιο στις Ιταλικές Άλπεις,
- την εκδρομή μας στα Βίλια με τη χρήση Drone,
- την έκδοση του 2τουμου βιβλίου για τους ελληνικούς μύλους στη σειρά Β.Μ. της TIMS,
- την έκδοση του ηλεκτρονικού περιοδικού μας «ο μυολόγος»,
- τη δημιουργία βάσης δεδομένων των ελληνικών ανεμόμυλων,
- την ανακάλυψη στα ΓΑΚ βαυαρικού χειρόγραφου για κατασκευή νεροπρίονου στην Εύβοια,
- τον υπολογισμό της ισχύος των νερόμυλων με οριζόντια φτερωτή,
- την πρόοδο της καταγραφής της ελληνικής μυολογικής βιβλιογραφίας,
- την εκδρομή του 2018 στους πρόποδες του Β.Δ. Ταΰγετου,
- τη συνεργασία μας με το Τμήμα Συντήρησης Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής,
- τα οικονομικά της Ομάδας μας.

Στον προγραμματισμό των δράσεών μας του 2019 συζητήθηκαν:

- η ελληνική συμμετοχή στο 15ο Συμπόσιο και στη Γενική Συνέλευση TIMS του Βερολίνου τον προσεχή Αύγουστο,
- η εκπαίδευση μελών μας στη χρήση drone,
- η συνεργασία μας με τη Διεύθυνση Νεωτέρων Μνημείων Δωδεκανήσου για τη μεταφορά της Έκθεσης «Ανεμόμυλοι και Ανεμαντλίες της Δωδεκανήσου» στην Αθήνα,
- η ένταξη της τέχνης του αλέσματος στον Εθνικό Κατάλογο της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς,
- η συνεργασία μας με το Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών για την ανάληψη από την Ομάδα μας σειράς μαθημάτων,
- η ετήσια εκδρομή μας του Απριλίου για καταγραφή νερόμυλων στην περιοχή Θέρμου – Λίμνης Τριχωνίδας.

Η ευθύνη για το περιεχόμενο των άρθρων (κειμένων και εικονογράφησης) είναι των συγγραφέων και όχι της συντακτικής ομάδας.